

ПОХІД ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО НА МОСКВУ 1618 РОКУ

Василь ГУТКОВСЬКИЙ,

*кандидат історичних наук, генеральний директор
Літературної агенції «Піраміда», м. Львів*

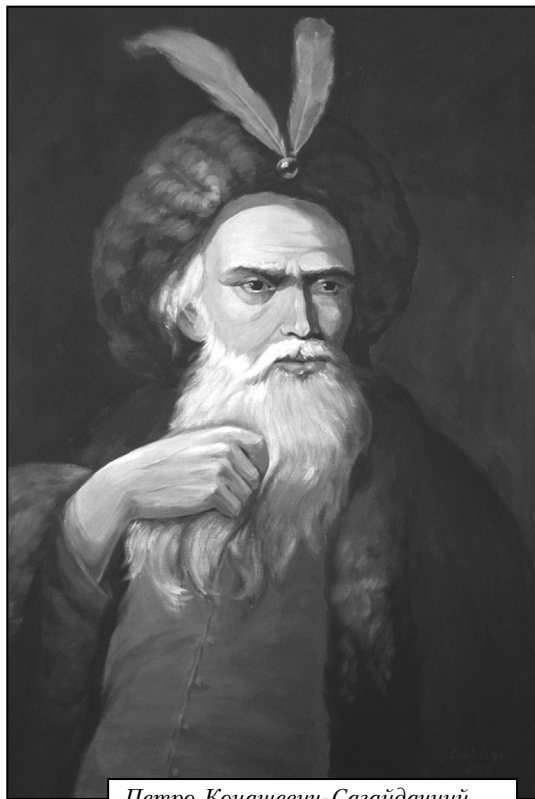

Початок XVII століття ознаменувався запеклою боротьбою за московський престол. Річ Посполита, очолювана королем Сигізмундом III, намагалася під виглядом «допомоги законному царю» привести до влади у Москві самозванців – Лжедмитрія I, а згодом – Лжедмитрія II, які видавали себе за московського царя Дмитрія Івановича, сина Івана IV Грозного.

Восени 1609 року розпочалися бойові дії проти Московії біля Смоленська. У липні 1610 року польський гетьман С. Жолкев-

ський поблизу Гжатська розбив московські війська, очолювані братом царя воеводою Васи́лем Шуйським. У зв'язку з поразкою, воеводу Шуйського усунули від влади і видали полякам.

Створений тимчасовий уряд – Семибоярщина – 17 серпня 1610 року уклав з командувачем польської армії гетьманом С. Жолкевським договір про визнання, за умови зняття облоги Смоленська, польського королевича Владислава IV московським царем. Сигізмунд III, враховуючи, що коро-

Петро Конашевич-Сагайдачний

левичу було менш як 15 років, задовольнився тим, що залишив у Москві польсько-литовську залогоу.

У лютому 1613 року Земський собор обрав на московський престол Михайла Романова, відхиливши цим кандидатуру Владислава. Обіцянки Семибоярщини були нереальними, з чим Владислав миритися не збирався, вирішивши здобувати престол силою. У липні 1616 року польський сейм виділив кошти на його московський похід.

Кампанія 1616–1617 років нічого не вирішила. Спроби штурмувати Калугу, Можайськ і Твер були невдалими. Владислав опинився у доволі скрутному становищі, навіть запропонував московській стороні почати мирні переговори, але вони не відбулися. Польський сейм прийняв рішення вести війну далі, попри те, що тепер уже московська сторона запропонувала мир.

Навесні 1618 року коронне військове Речі Посполитої на чолі з королевичем Владиславом підійшло до Вязьми і розкинуло табір, очікуючи підкріплення. Однак сподівання на допомогу виявилися марними. Ані вояків, ані грошей не надійшло, тож більшість жовнірів залишила табір. Аби врятувати королевича і виправити ситуацію, польський уряд звернувся до Війська Запорізького. На переговорах гетьман П. Конашевич-Сагайдачний висунув наступні вимоги: розширення козацької території, свобода православної віри, збільшення козацького війська, визнання судової та адміністративної автономії України [8, 35]. Король і сенат погодилися на всі вимоги Сагайдачного і прислали до його війська клейноди, тобто булаву, бунчук, печатку і прапор. Після переговорів козацька старшина на чолі з Конашевичем-Сагайдачним розробили план майбутнього походу.

За донесенням козацької розвідки з'ясувалося, що більшість московських військ була спрямована у смоленському напрямку. У зв'язку з цим, Сагайдачний відмовився від польського плану, який передбачав рух козаків від Смоленська до Вязьми, а натомість розробив свій, обравши шлях від Путивля прямо на Москву. Задля збереження таємниці, гетьман не повідомив поляків про суть свого плану. Крім того, було проведено операцію з відвернення уваги московських воевод від південного кордону, де ще у травні 1618 року в районі Калуги діяв 4-тисячний козацький загін [1, 27].

У середині червня Сагайдачний, зібравши 20-тисячне військо, розпочав похід через Сіверщину у межі Московської держави. Впродовж кількох тижнів козаки захопили Путивль, Рильськ, Курськ, Лівни, Єлець. Під останнім до Сагайдачного приєднався загін, відправлений у травні під Калугу. Дорогою він зайняв міста Лебедин, Скопин, Рязьск.

Водночас, спроби королевича Владислава, військо якого збільшилося до 25 тисяч, здобути Можайськ не мали успіху. Козаки ж захопили Шацьк. Проте під Михайловим козаки зазнали першої невдачі.

Запорізький авангард у складі 1000 козаків на чолі з полковником Милостивим мав уночі захопити місто, але не зміг, і Сагайдачний змушений був перейти до звичної облоги. Точилися запеклі бої. Козаків полягло близько тисячі, а місто боронилося. Лише за десять днів Михайлів було захоплено. Не вдалося взяти приступом і Зарайськ [4, 169].

У районі Серпухова запорожці зустрілися з московським військом воєводи Д. Пожарського. Проте московські ратники за першої ж сутички з козаками розбіглися. Під Коломною козацьке військо переправилося через річку Оку. Цьому намагався перешкодити воєвода Г. Волконський, проте Сагайдачний оминув місто й перейшов Оку вище.

Просуваячись Каширським шляхом, запорожці вже 17 вересня були у Бронничах, поблизу Донського монастиря. Московський цар спішно вислав проти Сагайдачного військо на чолі з воєводою Бутурліним. Козаки несподівано атакували московські полки на марші і ущент їх розгромили.

У Тушино (під Москвою) 20 вересня козацьке військо Сагайдачного з'єдналося з військом королевича Владислава. Тим часом, окремі загони козаків зайняли міста Ярославль, Переяславль, Романів, Каширу і Касимів.

Козацьке і польське військо осадило Москву. Дійшло до бойової сутички запорожців, за участю самого Сагайдачного, з царською гвардією. Військо Сагайдачного стояло перед Арбатськими воротами Земляного валу і готувалося до штурму.

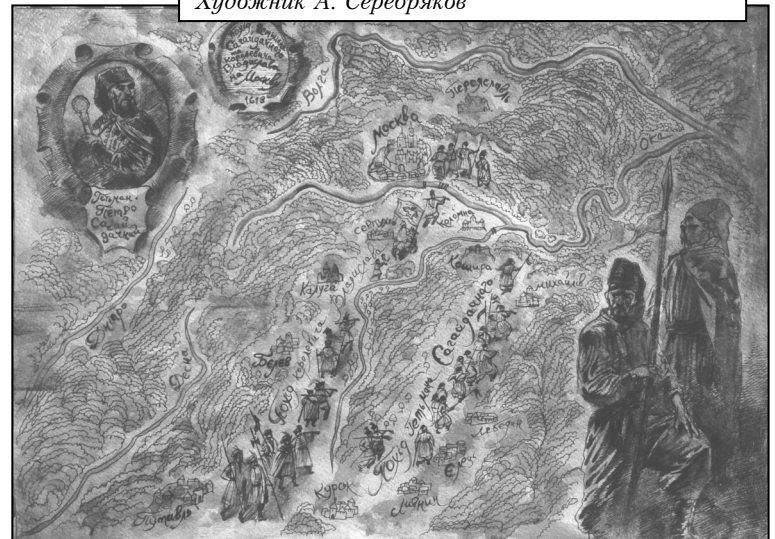
1 жовтня (за старим стилем) у ніч перед святом Покрови Пресвятої Богородиці почався штурм Москви. Козаки вже виламали Осторожі ворота і почали дубовими колодами вибивати Арбатські,

як раптом Сагайдачний наказав припинити облогу і відступити.

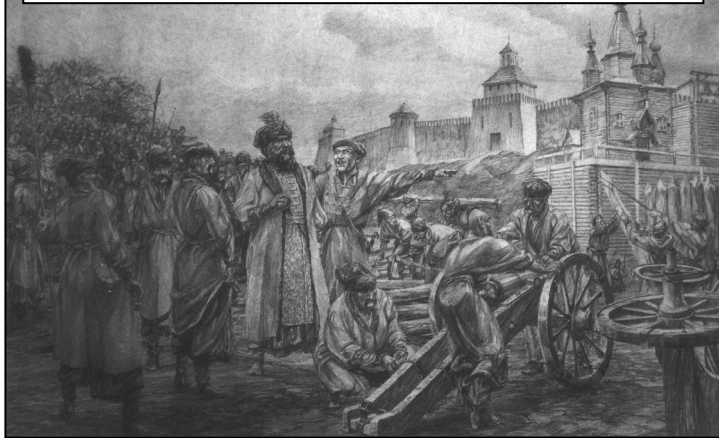
Існують різні версії щодо причин припинення штурму Москви. Про боягузтво і підкуп Сагайдачного не може бути мови: його мужність була відома усім, а збагатити він ніколи не прагнув, навпаки, усе своє добро роздавав на корисні справи. Можливо, польська шляхта відмовлялася вести далі війну з Московією через брак коштів, а Сагайдачний знав про це рішення польського сейму ще до початку штурму. Може, гетьман хотів поквитатися з королем за невиконані обіцянки козакам. Вірогідно, що й сам Сагайдачний як досвідчений політичний гравець не хотів зміцнення Польщі у результаті перемоги над Москвою, що не обіцяло нічого доброго для козацтва. А може, виникла у нього думка залучити у майбутньому Московську державу в союзники проти Речі Посполитої. Справжні ж мотиви дій Сагайдачного, на мою думку, потребують додаткових досліджень, аналізу і висновків.

Польща змушена була укласти мир. Переговори велися у селі Деуліні неподалік Троїце-Сергієвої лаври. 1 грудня 1618 року було підписано так зване Деулінське перемир'я. Королевич Владислав відмовився від

*Схема походу П. Сагайдачного на Москву. 1618 р.
Художник А. Серебряков*

*Гетьман П. Сагайдачний перед штурмом Арбатських воріт.
1 жовтня 1618 р. Художник А. Серебряков*

своїх претензій на московський престол. За це Польща отримала українські і білоруські землі, що раніше належали до Московського царства, – Смоленську, Чернігівську і Новгород-Сіверську (всього 29 міст).

Наприкінці 1618 – на початку 1619 року закінчилася московсько-польська війна, що тривала 15 років. Військо Сагайдачного повернулося в Україну через Волхов, Орел, Севськ, подолавши впродовж трьох місяців 1200 кілометрів. Поляки ж за цей час пройшли 250 кілометрів без серйозного опору і не взяли жодної фортеці [3, 19].

Повернувшись з походу, П. Сагайдачний не пішов на Січ, а прийшов з 20-тисячним військом у Київ, де його було «проголошено Гетьманом над Київською Україною та Гетьманом всього Війська Запорозького» [4, 165].

Деякі дослідники, навпаки, стверджують, що після московського походу Петро

Сагайдачний втратив довіру низового козацтва і був скинутий з гетьманства, але його заслуги не залишилися непоміченими королем, і він очолив реєстрових козаків. Сагайдачний, «політик великий і справжній», як називали його сучасники, не йшов на відкриту політичну конфронтацію з Річчю Посполитою, а використовував дипломатію для досягнення своєї мети. Він вважав, що краще піти на компроміс, аби не доводити до збройного конфлікту з досить численним і сильним військом Речі

Посполитої. Очевидно, політичну мудрість П. Сагайдачного зрозуміли не всі дослідники, тому у вітчизняній літературі побутувала оцінка його особи як «польсько-шляхетського угодвця». Приналежність його до вищої козацької старшини ніби визначала, як стверджують деякі історики, обмеженість та однобічність його політики, начебто спрямованої тільки на задоволення інтересів панівної верхівки. Цей стереотип аж ніяк не відповідає історичній правді. Гетьмана П. Сагайдачного глибоко хвилювала доля України, поневоленої шляхетською Річчю Посполитою.

А у вересні 1621 року Сагайдачному випала нагода знову проявити свій геній полководця і здобути славу перемогу над турками у битві під Хотиним.

ДЖЕРЕЛА

1. Антонович В. Коротка історія Козаччини. – К., 1991.
2. Антонович В. Петро Сагайдачний // Гетьмани України. Історичні портрети. – К., 1991.
3. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993.
4. Аркас М. Історія України-Русі. – Одеса, 1994.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1994
6. Сас П. Петро Конашевич Сагайдачний // Київська старовина. – 1992. – № 2.
7. Шерер Ж. Б. Літопис Малоросії або історія козаків-запорозьців та козаків в Україні. – К., 1994.
8. Яворницький Д. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. – Дніпропетровськ, 1991.